

UDC 81-13

DOI: 10.34671/SCH.SVB.2020.0401.0015

МЕТОДИЧЕСКИ ВАРИАНТИ ЗА ФОРМИРАНЕ НА ДИАЛОГИЧНА РЕЧ В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

© 2020

Чернева Екатерина Георгиева, главен асистент

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

(4027, България, Пловдив, бул. „България“, №236, e-mail: katjuha@abv.bg)

Анотация. В статията се разглежда проблемът за формиране на свързаната устна диалогична реч на детето от три до седемгодишна възраст. Разглеждат се основните й характеристики за всяка група в детската градина. Коментират се очакваните резултати в ядро Свързана реч в образователно направление Български език в предучилищна възраст. Посочват се алтернативни възможности, които могат да се прилагат в педагогическата практика както от детски учители, така и от родители. Разработват се методически варианти за всяка възрастова група, които са подходящи при обучение на деца, слабовладеещи български език. Посоченият модел не претендира за изчерпателност, но допълва педагогическата практика при изграждане на свързана устна реч и създава навик за речево общуване на книжовен български език.

Ключови думи: свързана устна реч; диалогична реч; комуникация; комуникативни умения; предучилищна възраст; речево общуване; детски речник; диалогично четене.

METHODOLOGICAL OPTIONS FOR THE FORMATION OF DIALOGICAL SPEECH IN PRESCHOOL AGE

© 2020

Cherneva Ekaterina Georgieva, assistant professor

University of Plovdiv „Paisii Hilendarski“

(4027, Bulgaria, Plovdiv, Bulgaria Blvd., №236, e-mail: katjuha@abv.bg)

Abstract. The article presents the issue of formation of connected verbal dialogical speech of the three- to seven-year-old child. Its main characteristics for every group in the kindergarten are being presented. The expected results in core Connected speech in educational direction Bulgarian language in preschool age are being discussed. Alternative possibilities, which can be applied in the pedagogical practice both by children's teachers and parents, are indicated. Methodical options for every age group are developed, which are appropriate for education of children with limited knowledge of Bulgarian. The indicated model does not claim to be detailed but complements the pedagogical practice in construction of connected verbal speech and creates a habit of a speech communication in literary Bulgarian language.

Keywords: connected verbal speech; dialogical speech; communication; communicative abilities; preschool age; speech communication; children's vocabulary; dialogical reading.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ВАРИАНТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ДИАЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ В ДОШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ

© 2020

Чернева Екатерина Георгиева, доцент

Пловдивский университет им. „Паисия Хилендарского“

(4027, Болгария, Пловдив, бул. „България“, №236, e-mail: katjuha@abv.bg)

Анотация. В статье рассматривается проблема формирования устной диалогической речи ребенка от трех до семи лет. Обсуждаются его основные характеристики для каждой группы детского сада. Номментируются ожидаемые результаты в ядре Связанные речи в сфере образования болгарского языка дошкольного возраста. Указываются альтернативные варианты, которые могут применяться в педагогической практике как учителями-детьми, так и родителями. Для каждой возрастной группы разработаны методологические варианты, которые подходят для обучения детей, плохо владеющих болгарским языком. Эта модель не претендует на то, чтобы быть исчерпывающей, но она дополняет педагогическую практику построения связанной устной речи и создает привычку говорить на литературном болгарском языке.

Ключевые слова: связанная речь; диалогическая речь; коммуникация; коммуникативные навыки; дошкольный возраст; речевое общение; детский словарь; диалогическое чтение.

Някои деца се нуждаят от много насърчение и положителна обратна връзка, за да говорят. Други се опитват да разговарят с възрастните, когато те са заети с нещо важно. Това означава, че те трябва да спрат, за да слушат детето и да поддържат диалога, защото за малкото дете е важно да има много възможности за разговор - помежду си, с възрастни, един с друг и в група. Както родителите, така и учителите могат да развият езикови и комуникативни умения като дават възможност на детето да участва в разговори през целия ден, защото „...желанието на детето да взаимодейства с обкръжаващите го е не само индивидуално, но и социално и възрастово обусловено“.

(1, с.12)
Защо е важно да се ангажира детето в диалогична реч?

Разговорът помага на детето „...да изрази мислите си, да получи това, от което се нуждае“ (2, с.15), да потърси помощ за разрешаване на конфликти, да се учи от възрастни или от други деца. Ако възрастният задава отворени въпроси, детето ще се научи да мисли, ще бъде предизвикано да се задълбочи по темата на разговора, за да изрази свои идеи. Например: Въпросът **Защо мис-**

лиш, че това се случи? е по-добър от въпроса **А не помисли ли, че това може да се случи?**

Така постепенно езиковите способности на детето се усъвършенстват, то използва точната дума при разговор и се изразява с по-сложни езикови конструкции. Обогащането на детския речник и подобряването на уменията за съставяне на съобщителни и въпросителни изречения е от съществено значение – детето с богат и точен речник става по-добър читател и писател, говорител и слушател. Колкото по-рано се насърча това развитие, толкова по-бързо ще се развие свързаната устна реч. Доказано е, че децата често могат да разберат сложни думи, които все още не са в речника им. Добре е този потенциал да се използва чрез осигуряване на богати възможности за разговор, точен език и стимулиране на употребата на новите думи.

Към настоящия момент чрез обучението по български език в детската градина се цели формиране на свързана устна реч чрез добре изграден навик за общуване на български език. В ядро „Свързана реч“ на Наредба № 5 от 03.06.2016 г. са посочени различни очаквани резултати, които определят следните насоки при овла-

дяване на диалогичната реч в предучилищна възраст: **Участва в диалог** (чители-петгодишно дете); **Разбира и взема участие в разговори, свързани с познати теми** (пет-шестгодишно дете); **Разказва кратка случка с помощта на учителя по зададени опорни въпроси** (шест-седемгодишно дете) (3, с.12-13)

Проведените наблюдения през последните три години върху осем подготвителни групи в детски градини в град Пловдив ми дават основание да твърдя, че тези стандарти са постигнати при едва 25% от децата. Въпреки че при беседа почти всички деца отговарят на поставените въпроси, когато трябва сами да съставят диалог по картина или по комуникативна ситуация, диалогичната реч е непълна и неточна. Участващите задават само по един въпрос и не притежават умение за поддържане на разговор, т.е. свързаната устна реч във вида диалогична не е добре формирана. В подкрепа на моето твърдение е и мнението на Н. Илиева, че „...при обучението за развитието речта на децата от предучилищна възраст, задачите за формиране на умения за диалогична свързана реч системно се заменят или подценяват.“ (4, с.11)

Ето защо в настоящата статия си поставям за **цел** да разгледам някои методически варианти, които биха подпомогнали детето по пътя на изграждане на комуникативната му култура.

За да се постигне целта, предварително ще се изяснят постановки, разглеждащи същността на свързаната реч, проявленията ѝ във всяка възрастова група в детската градина и на тази база ще се разгледат възможностите на някои нови методически похвати за по - пълноценно ѝ формиране.

Свързаната реч е вид изказване, включващо изречение с общ смисъл, чрез които се осъществява пълноценна комуникация и взаимно разбиране между общуващите. Целта на участващите е обща: „размяна на информация под форма на изказване с помощта на определен езиков код.“ (5, с.67)

В методологията терминът „свързана реч“ се използва в няколко значения:

- 1) процесът, дейността на говорещия;
- 2) продуктът, резултатът от тази дейност: текст, изказване;
- 3) названието на ядрото, елемент на образователното направление български език, което съдържа очакваните резултати по възрастови групи.

Основната функция на свързаната реч е комуникативната. Тя се осъществява в две основни форми - диалог и монолог. Всяка от тези форми има свои собствени характеристики, които определят естеството на методологията за тяхното формиране.

Диалогичната и монологичната реч се различават по своята комуникативна ориентация, езикова и психологическа природа.

Диалогичната реч е особено ярко проявление на комуникативната функция на езика. Диалогът се определя като естествена форма на езикова комуникация или по - скоро това е класическата форма на вербална комуникация.

Основната особеност на диалога е редуването на говорене на един събеседник със слушане и последващо говорене на другия:

Диалогът протича в конкретна ситуация и речта на говорителя е придружена от жестове, изражения на лицето, интонация. Характеризира се с разговорна лексика и фразеология; непълни прости и сложни изречения; кратко предварително мислене; речеве стереотипи и комуникация чрез изрази, които често се използват в определени ежедневни ситуации.

Съгласуваността на диалога се осигурява от двама събеседници. Важно е те да знаят целта на общуването (съобщение, въздействие, обикновена комуникация); да слушат внимателно, за да поддържат диалога; да имат култура на общуване.

Адаптирани към малкото дете тези условия могат да

се разгърнат в следните основни стъпки:

„Първа стъпка: Създаване на подходяща ситуация за общуване.

Втора стъпка: Установяване на контакт с детето.

Трета стъпка: Адаптиране на езика на възрастния към ситуацията на общуване.

Четвърта стъпка: Реализиране на общуването.“ (6, с. 67)

Тези стъпки не биха могли да се реализират, ако не се познават речевите възможности на детето, които ще му позволят успешно включване в диалогична реч.

При постъпване в детската градина тригодишното дете разбира речта на възрастните, бързо труп лексикален запас, създава сложни изречения, които формулира чрез най-естествената начална форма на общуване - диалогичната, която е тясно свързана с практическите дейности на детето и се използва за установяване на сътрудничество в рамките на съвместни основни дейности. Състои се от пряко обръщение към събеседника, често съдържа искане (молба) за помощ, отговори на въпросите на възрастните. Семантичното съдържание на това изречение е разбираемо само във връзка с конкретната ситуация. Контекстът се заменя с жестове, изражение на лицето, интонация. На тази възраст детето се стреми така да конструира своето изказване, че да бъде разбрано от партньора. Ето защо то често спира своето изказване, за да потърси най-точните думи, като ги търси в пасивния си речник.

Самият диалог като „вербално взаимодействие с връстник, който има свой предмет на обсъждане, в който партньорите редуват да говорят по една и съща тема, е характерен за по-големите деца“ (7, 8)

Четири-петгодишното дете активно влиза в разговор, може да участва в беседа, да преразказва приказки и кратки истории, да описва играчки, да разказва историята на дадена снимка. В същото време се наблюдава липса на съгласуваност в речта: детето все още не умее само да задава въпроси, за да поддържа диалог; не се вслушва достатъчно задълбочено в отговорите на останалите деца и така не умее да ги допълва и коригира. Преразказаните и съчинените истории в повечето случаи копират образец за възрастни, имат нарушена логическа връзка между изреченията, които често са свързани само формално (с думата тогава).

В подготвителната група шест-седемгодишното дете е в състояние активно да участва в разговор, пълно и точно отговаря на въпроси, допълва отговори на други деца, формулира правилно въпроси. Характерът на диалога на децата зависи от сложността на задачите, решавани в съвместни дейности.

Каква стратегия може да се използва от учителя в детската градина, за да подтикне детето да използва колкото се може повече думи, когато разговаря?

При децата в *първа и втора група* най-добрият пример е зададеният от учителя модел на изразяване, тъй като детето овладява езика подражавайки на възрастните. Ето защо то трябва да наблюдава модел на езика за насърчаване на общуването и пример за това как може да изрази чувствата си, да каже какво мисли, да сподели нещо ново.

Използването на ежедневните дейности е добра възможност за пълноценен диалог (времето за закуска, играта на открито). Детето споделя идеи във всеки кът на занималнята, насърчено от предметната среда, участва в дискусия, като говори за това, което знае от собствения си живот, осъществява връзки между собствените си преживявания и книгите, които чува да четат на глас. Учителят може да използва отворени въпроси, за да предизвика децата към задълбочен разговор. Например: **Защо мислиш, че това се е случило? Какво ще се случи след това? Откъде знаеш?**

Важен елемент от стратегията на учителя е да се следи внимателно разговорите между децата. Така той ще бъде готов да предостави езикови модели, когато детето няма

в речника си думите, с които трябва да изрази мисли, да отговори на въпрос, да решава проблеми и да общува с връстниците си. Например: „*Да прочетем още веднъж приказката и после да играем по роли! Вие имате ли друго предложение?*“; „*Натъжих се, когато видях разхвърляните играчки! Вие как се чувствате?*“ Така учителят сам става модел за подражание и помага на децата да изразяват емоции, да си служат с абстрактни думи, което е очакван резултат от ядро „Речник“. Всяко дете идва с различно ниво на владение на езика. Ако учителят успее да адаптира своята реч, ще отговори на конкретните нужди на онези деца, които владеят слабо български език. Например, някои деца се нуждаят от цели изречения, други - от помощ с описателен или времеви речник: кръглата чиния, слънчев ден, след училище. Учителят предлага нови думи, които децата могат да използват, за да увеличат своя речник: „*Принцесата е много красива, а роклята ѝ - прелестна.*“

Децата трябва да чуят сложни думи и да бъдат подканени да ги използват в собствената си реч: „*Есенята е пъстроцветна, а зимата е белоснежна.*“

От значение е често да се работи в екип. По време на малките групови занимания учителят може да моделира използване на групови стратегии като внимателно слушане, гледане на човека, който говори, задаване и отговаряне на въпроси, употреба на думи за учтивост. В екипите могат да се създадат ситуации, свързани с решаване на конфликт. Разговорите за разрешаване на проблем помагат на децата да придобият умения за съвместно преговаряне, докато ролевата игра може да им помогне да научат начини за взаимодействие. Препоръчителни в случая са приказките за животни, които са изградени на базата на диалога между героите.

Във втора група (четири-петгодишни) добра методическа стъпка е задаване на отворени въпроси. Така детето ще бъде насочено да мисли задълбочено и критично и ще се насърчи да отговори с повече от една дума. Тези въпроси започват с думите какво и как и обикновено не търпят отговор „да“ или „не“: *Какво трябва да направите, когато навън воли дъжд? Как трябва да се храните, за да сте здрави?*

Учителят задава модел на общуване и в случаите, когато е налице проблем в общуването между децата: *Попитай Петър има ли нужда от помощ, за да си намери якето! Помози Ива за помощ, защото тя може да завързва обувките си сама!* Така общуването включва не само познаване на думите, съставяне на въпросителни и съобщителни изречения, но и мотивация и смелост за активното му използване на даден език.

В трета група (пет-шестгодишни деца) най-добър вариант е съставяне на диалог по картина: *В лекарския кабинет; В магазина за детски играчки; На детската площадка.*

Особено подходяща е програмата Азбука на общуването, която е насочена към формиране на комуникативни умения в насочвателната група на детската градина. Предимство на програмата е, че се обръща особено внимание на комуникацията между детето и възрастния - учител, възпитател, родител.

Мотото на програмата е: „Научи се да обичаш и да разбираш хората и винаги ще имаш приятел до теб.“ Основната цел на програмния курс е детето да добие представа за изкуството на човешките взаимоотношения. Благодарение на специално разработени игри и упражнения у детето се формират емоционално-мотивационни нагласи спрямо себе си, другите, връстниците и възрастните. Крайният резултат е добиване на умения за адекватно общуване, което подпомага цялостното развитие на детската личност, подготвяйки я за следващите етапи на развитие. Програмата се реализира чрез метод, наречен *съпреживяване на ситуация*. (9, с.121). В помощ на учителя са следните похвати: *развиващи игри* (сюжетно-ролеви, театрализирани); *етюди и импровизации; наблюдение, разходка, екскурзия; моделиране*

и анализ на ситуация на общуване; съчиняване на история.

Като се съобразявам с особеностите на програмата предлагам следните варианти на речеви ситуации, които изискват създаване на диалог и могат да се ползват в различни възрастови групи в детската градина:

- Момче моли майка си да му купи играчка, която много харесва.

- Момиче, което моли случаен минувач да ѝ помогне да открие сладкарница.

- Момиче, което помага на възрастен човек да прочете съобщение на мобилен телефон.

- Момче, което помага на друго момче, изпуснало кучето си при разходка в парка.

В четвърта група (шест-седемгодишни деца) работата върху диалогичната реч се усложнява. Детето вече знае разликата между дума и изречение, разграничава съобщително и въпросително изречение и моделира схема, като отбелязва началото и края им. Добър вариант е да се съставят кратки диалози по даден модел: въпросително - съобщително, въпросително – съобщително:

_____?
_____.
_____?
_____.

Интересна за децата в трета и четвърта група е методиката на Vernon, която сравнява езиковото обучение с изграждане на къща: „Диалогът е като къща. Той е съставен от отделни думи (като тухлите). Тези думи правят изречения (като стени). Готовата къща е диалогът.“ (10). Ето защо за успешно обучение в диалогична реч най-важно е богатството на детския речник. Препоръчват се игри, свързани с продуциране на устна реч, т. нар. „говорещи игри“. Добрият лексикален запас е „добра основа за къщата“. На следващия етап се включват кратки фрази или изречения от готов диалог, които отново в игрова форма се повтарят многократно, за да се запомнят. Едва тогава учителят може да има очаквания детето да ги повтори в речта си.

Третият етап включва диалог по двойки. В началото на етапа може да се започне с готов диалог, на който липсват последните изречения. Това е интересно за децата. С по-малките така се овладяват изразите на устност: *Довиждане! Благодаря! Заповядайте отново!*

Друг възможен вариант на този етап е играта „Живите изречения“, но в нов вариант. Работи се в малки групи, до 4 деца. Всяко дете е едно изречение. Учителят казва изреченията разбъркано, а децата трябва така да се подредят едно до друго, че да получат смислен кратък диалог. При деца, които могат да четат тази игра може да се направи като пъзел, в който всеки ученик има част от диалога. Той трябва да намери съученик, който има предишното изречение.

Vernon предлага и т. нар. „безмълвни диалози“. Участващите имитират с мимики и жестове диалог, а останалите изказват фразите на глас. Предимството на този методически похват е, че всички деца са ангажирани, внимателно следят изпълненията и създават реч.

Друг възможен методически вариант е „диалогичното четене“. Това е „интерактивен начин за разговор с малки деца за книга“. (11) Целта на тази стратегия е да се включи детето в диалог, за да има възможност да обогати речника си с думи, научи понятия, по-дълги фази и изречения. Тази техниката е подходяща за обогатяване на лексикалния запас при деца, които се учат да говорят повече от един език. Използва се диалоговата стратегия „Следвайте автомобила“, която се разгръща в следните стъпки:

- Четене на текста от книгата;
- Коментар на учителя (родителя) и изказване детето да осмисли казаното;
- Задаване на въпроси и изказване на разбирането им;

• Отговор на въпросите, коментар чрез добавяне, ако е необходимо и отново изчакване за осмисляне на добавеното ново.

Диалогичното четене е подходящо за всички възрастови групи, като приложението му е свързано със следната методическа последователност:

1. Запознаване с книгата и създаване на хипотези за историята, която се разказва.

2. Представяне на ключови думи или идеи, които подпомагат лесното възприемане на историята.

3. Прочит на текста, като се използват жестове, различен тембър на гласа, интонация.

4. Беседа с децата, за да отговорят на въпроси върху съдържанието, да коментират картини или снимки, букви, които разпознават и думи, които могат да прочетат.

5. Обясняване значението на непознатите думи.

6. Последващо четене, при което се редува четене на епизод и разказване на следващия епизод от децата. Ако учителят прецени може да остави децата да разказват все повече епизоди от историята.

7. Задаване на „мислещи въпроси“: въпроси за довършване (Лисицата е хитра, защото.....); отворени въпроси (Как кучето помогнало на косето? Отговорът трябва да съдържа повече от една дума); КК- въпроси (кой, какво, къде, кога, как и защо); въпроси за разграничаване и сравнение (децата правят връзка между историята и собствения си личен опит) (12, с.3)

От направения обзор става ясно че задачите за развиване на умения в областта на разговорната реч са широки и многостранни. Те обхващат не само „...езиковата сфера (формата на отговора, въпроса), но и речевите качества на човека (общителност, учтивост, такт, издръжливост), както и редица поведенчески умения.“ (13, с. 4)

Става ясно, че формирането на трайни компетентности за водене на диалог е специално организиран процес в ежедневно педагогическо взаимодействие. Принос на всеки възрастен ще бъде, ако „...се създадат условия за пренос на тези умения в ежедневието, за да се насърчи положителната диалогична комуникация между децата.“ (14, с.276)

В заключение може да се каже, че създаването на добри условия за общуване води до емоционално благополучие на детето, а личностно - ориентираният модел на взаимодействие между възрастен и дете формира желание за комуникация. Детето в предучилищна възраст с охота влиза в контакт, ако чувства вниманието, интереса и доброжелателността на възрастните, защото да бъдеш в диалог „...означава да обменяш идеи и да действаш съгласувано помежду си.“ (15, с.8)

СПИСЪК НА ЛИТЕРАТУРАТА:

1. Йорданова, Н. Стимулиране развитието на детските речеви умения и способността за разказване. В: Управление и образование, том IX (3), 2013, с.126-128.

2. Бородич А. М. Методика развития речи детей. – М.: Просвещение, 1981. – с.138. ISBN 5-89814-119-7.

3. НАРЕДБА № 5 от 03.06.2016 г. за предучилищното образование Обн. - ДВ, бр. 46 от 17.06.2016 г., в сила от 01.08.2016 г. Издадена от министъра на образованието и науката.

4. Илиева Н. Овластяване на диалогична свързана реч от 3- 4- годишните деца в условията на детската градина Научни трудове на Русенския университет - 2014, том 53, серия 11, с.11-17.

5. Люцканова, Ц. Диалогичното и/в монологичното, В: Международна конференция, БСУ, 2010.

6. Шитицкая Л.М., Зацаринская О.В., Воронова А.П., Нилова Т.А. Азбука общения: Развитие личности ребенка, навыков общения со взрослыми и сверстниками. (Для детей от 3 до 6 лет.) «ДЕТСТВО-ПРЕСС», 2000.- 384 с ISBN 978-5-89814-016-8.

7. Арушанова, А.Г. Истоки диалога. 3-5 лет: книга для воспитателей / А.Г. Арушанова, Н.В. Дурова, Р.А. Иванкова, Е.С. Рычагова; Под ред. А.Г. Арушановой. – М.: Мозаика-Синтез, 2003. – 216 с.

8. Арушанова, А.Г. Истоки диалога. 5-7 лет: книга для воспитателей / А.Г. Арушанова, Н.В. Дурова, Р.А. Иванкова, Е.С. Рычагова; Под ред. А.Г. Арушановой. – М.: Мозаика-Синтез, 2004. – 186 с.

9. Talk, Read and Sing Together Every Day! Tips For Preschool Teachers & Other Early Childhood Education Program Providers. <https://www2.ed.gov/documents/early-learning/talk-read-sing/preschool-en.pdf>.

10. Vernon, Sh. ESL Games: 176 English Language Games for Children: Make your teaching easy and fun, Kindle Edition, 2012, ISBN 9781475255584.

11. Vogt F. und C. Löffler Strategien der Sprachförderung im Kita-

Alltag. Verlag: Ernst Reinhardt Verlag, 2015, ISBN: 9783497602247.

12. Wie Kinder sprechen lernen Entwicklung und Förderung der Sprache im Elementarbereich. Niedersächsisches Ministerium für Frauen, Arbeit und Soziales, Hannover, 2012, s. 128.

13. Вадженина Н. Н. Развитие диалогической речи у детей [Текст] // Актуальные задачи педагогики: материалы IV Междунар. науч. конф. (г. Чита, октябрь 2013 г.). — Чита: Издательство Молодой ученый, 2013. — С. 93-95. — URL.

14. Алексеева, М.М. Методика развития речи и обучения родному языку дошкольников: учебное пособие для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / М.М. Алексеева, В.И. Яшина. – М.: Академия, 2009. – 400 с.

15. Schibli - Boos B. Wie gelingt ein wertschätzender Dialog zwischen Kindern und Erwachsenen? Handout, 2015.